

Білім беру саласындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама

Мақсаты: Білім беру саласын реттейтін заңнамалардағы жанжалдар мен сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін жою

Міндеттері: 1) Заңнамалық және заңға бағынышты заңнамалардағы жанжалдар мен сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін болдырмау
2) Заң жобаларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптамасы
3) Сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет аясында ең озық халықаралық тәжірибелерді енгізу

1. *Негізгі мәселелерді талдау.* Салалық заңдардың жетілмегендігі сыбайлас жемқорлық көріністеріне ықпал ететін негізгі және ең маңызды фактор болып табылады. Қазіргі Қазақстан заңнамасының, оның ішінде білім беру саласындағы нормалары құқытық қолдану жағдайында сыбайлас жемқорлыққа мүмкіндіктер туғызады, себебі құқықтық кемшіліктер, қақтығыстар, дискрециялық өкілеттіктер сыбайлас жемқорлықтың орын алуына жағдай жасайтын олқылықтар кездеседі.

Азаматтар, әдетте, құқықтанудың егжей-тегжейін толық түсінбейді, сондықтан мұндай заңдардың ережелерін дұрыс түсіну және түсіндіру қиындық туғызады.

Осылайша, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің (бұдан әрі – ҚР БҒМ) қызметін жүзеге асыратын сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің сыртқы талдауы осындай нормативтік құқықтық актілер мен мемлекеттік қызмет стандарттары мен нормативтерінің сәйкес келмеуі сияқты сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтады; Мемлекеттік қызмет көрсету стандарттарында оларды беруден бас тарту үшін негіздердің тізбесінің болмауы; Мемлекеттік қызмет регламентінде (әрекеттерінде) рәсімдердің жоқтығы; конкурстық комиссиялардың қызметін құқықтық реттеудің жоқтығы; өздерінің ішкі актілерімен бекітілген оқу орындарының регламентінде бекітілген, бос лауазымға үміткерлерді іріктеу кезінде конкурстық рәсімдерді өткізуді жиі алып тастайтын кадрлық саясатты жүзеге асыруда бірінші басшылардың қалауы бойынша өкілеттіктері; мемлекеттік орта білім беру мекемелер басшыларының бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету мәселелерін құқықтық реттеудегі құқықтық кемшіліктер мен қақтығыстардың орын алуы.

Мысалы, Білім және Ғылым министрлігінің 2012 жылғы 21 ақпанындағы № 57 «Мемлекеттік орта білім беру ұйымдары басшыларын конкурстық ауыстыру ережесін бекіту туралы» (әрі қарай – Ереже) бұйрығына сәйкес, мемлекеттік орта білім беру ұйымдарының басшыларын конкурстық негізде ауыстыру екі негіз болған жағдайда ғана білім беру басқармасы органдарымен жүзеге асырылады: (1) егер орта білім беру мекемесі директорын қызметінің орны бос болған жағдайда және (2) осы лауазымда өз қызметін бес жыл сайын жүзеге асырғаннан кейінгі басшылық жұмысын атқарған болса. Сонымен қатар, конкурстық ауыстыруды жүзеге асырудың екінші негізі Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 139-бабының 2-тармағына қайшы келеді (осы ережеге сәйкес конкурс *бос лауызымы* бар мемлекеттік мекеме, мемлекеттік кәсіпорындар жүргізеді).

Ережеде жарыстың нәтижелерін қорытындылау рәсімі қарастырылмаған, бұл елеулі заңдық олқылық болып табылады. Сұхбаттасу рәсімі байқау тәртібінің бір бөлігі ретінде құқықтық және әдістемелік тұрғыдан жеткілікті дәрежеде реттелмеген.

Бұдан басқа, Ереженің 19-тармағына сәйкес мемлекеттік білім беру ұйымдарының басшыларын ауыстыру туралы кандидаттарға қойылатын талаптар Білім және ғылым министрлігінің 2009 жылғы 13 шілдедегі № 338 бұйрығымен бекітілген «Оқытушылар мен тең құқықты тұлғалардың біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» біліктілік талаптарына сәйкес келмейді.

Сондай-ақ, комиссия мүшелерінің өкілеттік мерзімдері, оларды іріктеу немесе тағайындау кезіндегі комиссия мүшелеріне қойылатын өлшемшарттар мен талаптар ережелерімен бекітілмеген; белгілі бір мерзімде комиссиялық құрамын ауыстыру немесе қайта қарау тәртібі; ашық немесе жабық (дауыс беру арқылы) комиссия мүшелерінің түпкілікті шешім қабылдау нысандарын белгілеу ережесі; сұхбаттасу мен шешім қабылдау процесінде олардың қатысуымен конкурс комиссиясының мүшелеріне қатысты талаптар мен бағалау өлшемдері сыбайлас жемқорлықты да жоққа шығармайтын субъективті шешім қабылдау үшін жағдайлар жасайды; байқау комиссиясының дәлелденген заңсыз, субъективті шешімдерін дәлелдеу, апелляция мен шағым түсіру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы маңызды әрекет болып табылатын сұхбаттасудың видео/аудио жазбаларын тіркеу қарастырылмаған.

Құқықтық олқылықтардың басқа да үлгілері – Жоғары оқу орындарының ғылыми қызметкерлері мен профессор-оқытушылар құрамының лауазымдарын конкурстық негізде ауыстыру ережелері. Мұнда байқау комиссиясының шешімдері мен апелляциялық (шағым жасау) процедуралары бекітілмеген, мұндай процедураларды өткізу үшін негіздемелер жазылмаған, соның ішінде Ережелердің, басқа да ішкі актілердің талаптарымен, сондай-ақ ҚР сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамасымен талап етілген үміткерлердің құқықтары мен заңды мүдделері анық бұзылғандығы анықталған жағдайда. Бұл олқылық ведомстволық бағынышты ұйымдар қызметкерлері жағынан, сонымен қатар конкурстық комиссия тарапынан жасалған заңсыз және заңнан тыс әрекеттеріне шағымдану лауазымға үміттенушілердің құқықтары мен заңды мүдделерін айтарлықтай шектейді.

ҚР БЖҒМ бұйрығымен 2011 жылғы 31 наурызында бекітілген №126 «Диссертациялық кеңес туралы типтік Ережесін бекіту туралы» Диссертациялық кеңес туралы Ережеде (бұдан әрі – Ереже) қайшылықтар кездеседі.

Осылайша, Нұсқаулықтың 13-тармағына сәйкес, диссертациялық кеңес құжаттарды қабылдағаннан күннен бастап 10 (он) жұмыс күннен кешіктірмей диссертацияны қорғау күнін анықтайды. Бұл ретте, қорғау туралы құжаттарды қабылдаған күнінен бастап диссертацияны қорғау мерзімдерін жеделдетуге байланысты Регламентпен белгіленбеген тәуекелдер тудыруы мүмкін.

Аталған Ереженің 14-тармағына сәйкес диссертациялық кеңестің құрамынан пікір білдірушінің рұқсат етілуі, объективтік пен тәуелсіздік қағидаттарына қайшы келіп, мүдделер қақтығысын тудырады.

Ереженің 20-тармағына сәйкес, докторлық диссертация қорғалғаннан кейін ғалым хатшы 30 (отыз) күнтізбелік күн ішінде Комитетке жіберілетін докторанттың аттестациялық жұмысын құрастырады. Белгіленген мерзім өткеннен кейін аттестациялық іс қарауға қабылданбайды.

Қабылдаудан негіздемесіз бас тарту Ережесінің қазіргі нұсқасы сыбайлас жемқорлықтың алғышарттарын тудырады.

Ереженің 15-тармағына сәйкес диссертациялық кеңес университеттің интернет-ресурстарына докторанттардың қорғаулары мен кеңестің қызметі туралы ақпараттарды, соның ішінде қорғаудың бейнежазбасын 5 ай аралығында орналастырады.

Алайда, бұл алдын алу шарасы жоғары оқу орындарымен толығымен орындалмайды. Осылайша, ҚР Білім және ғылым министрлігінің қызметін талдау барысында 2017

жылғы 83 диссертациялық қорғау жұмыстарының 23-де диссертациялардың бейнежазбалары болмаған (2017 жылғы 21 қарашадағы ВКС іріктеп тексеру нәтижесі бойынша, бейнематериалдардың саны уақыт талабы бойынша көбеюі мүмкін).

Сонымен қатар, сараптамалық қорытынды материалдарында Сараптамалық кеңестің мүшелері бейнежазбаның толық нұсқасының берілмеу фактілері көрсетіледі (докторанттың қорғау стенограммасында жауаптарының жоқтығы дәлелденеді).

Ережеде мұндай тәртіп бұзушылық диссертациялық кеңес мүшелерінің дербес жауапкершілігі туралы нормалардың жоқтығынан туындайды, бұл сыбайлас жемқорлыққа мүмкіндік беруі ықтимал.

2. *Шешу жолдары.* Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтау үшін нормативтік құқықтық актілерді, олардың пайда болуымен байланысты жағдайлар мен себептерді үнемі талдау. Талдау жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін, заңды кемшіліктерді, дискрециялық өкілеттіктердің, мүдделер жанжалдарының болуында әкімшілік кедергілердің пайда болуын болдырмауға мүмкіндік береді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы халықаралық тәжірибені зерделеу, Қазақстанның жағдайына қолайлы ең үздік тәжірибелерді қабылдауға мүмкіндік береді.

Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін бағалау, олардың таралу деңгейі нормативтік құқықтық актілердегі кемшіліктерді анықтауға және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл процесінде құқық қорғау тәжірибесін жетілдіруге бағытталған шараларды әзірлеуге көмектеседі.